

УДК 343.1

М.В. ТРЕТЬЯКОВА, Херсонський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ВЕДУТЬ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Ключові слова: забезпечення безпеки, кримінально-процесуальна діяльність, суб'єкти, що ведуть процес, правова основа, правова регламентація

Забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – одна із найактуальніших проблем, що постає сьогодні перед правоохоронними органами при розслідуванні злочинів. Дана проблема була і залишається в центрі уваги не тільки вітчизняних вчених-процесуалістів, але й міжнародних організацій. Про це, зокрема, свідчить низка міжнародно-правових документів, що містять міжнародні принципи та стандарти захисту суб'єктів кримінального процесу. Ці принципи викладені в багатьох документах Організації Об'єднаних Націй, наприклад, в Загальній декларації прав людини, Заходах по боротьбі з міжнародним тероризмом. З урахуванням міжнародних принципів і стандартів в Україні прийняті законодавчі акти, які регламентують діяльність правоохоронних органів щодо забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу, у тому числі, й суб'єктів, що ведуть процес.

Актуальність проблеми захисту особи у кримінальній справі посилюється ще й у зв'язку з реструктуризацією злочинності, появою та впровадженням у суспільні структури нових форм організованої злочинності, що значною мірою впливає на ефективність виконання завдань кримінального судочинства. Внаслідок загострення криміногенної обстановки, зростання злочинності в її найагресивніших формах почастишали випадки виникнення екстремальних ситуацій, коли

життю або здоров'ю працівників органів внутрішніх справ загрожує реальна небезпека. Працівник органів внутрішніх справ під час виконання службових обов'язків може бути об'єктом посягання і водночас зобов'язаний припинити будь-яке посягання на інші об'єкти, що охороняються, чи які він має захищати, тобто свідомо ризикувати своїм здоров'ям і навіть життям для усунення небезпеки. Крім того, діяльність працівників органів внутрішніх справ здебільшого пов'язана з небезпекою та стресовими ситуаціями. Своєрідність впливу небезпеки полягає в її постійній потенційній присутності. Можливість нападу на працівників правоохоронних органів існує протягом усього часу виконання оперативно-службових завдань, зокрема, патрулювання, чергування і навіть носіння форменого одягу та зброї. Виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх обов'язків у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів всіх суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності певною мірою залежить від рівня захищеності самих правоохоронців.

Слід відзначити, що окремі теоретичні і практичні аспекти, які стосуються проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, висвітлювалися в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В.І. Боярова, Л.В. Брусніцина, В. Весельського, О.А. Зайцева, В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна, В.В. Ліпинського, Л.М. Лобойка, Є.І. Макаренка, С.Л. Марченка, І.В. Опришка, А.І. Пясецького, О.В. Рохненка, М.О. Свіріна, В.М. Тертишника, Л.М. Шестопалова, А.Г. Шияна, А.О. Шульги. Однак, незважаючи на актуальність та значну увагу науковців до зазначеної проблеми, невирішеною залишається проблема правової регламентації забезпечення безпеки суб'єктів, що ведуть кримінальний процес.

Тому метою даної статті є проведення порівняльного аналізу Законів України про забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу від 23.12.1993 року з точки зору їх відповідності кримінально-процесуальному

законодавству України та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення правової регламентації різних аспектів діяльності державних органів по забезпеченню безпеки суб'єктів, що ведуть кримінальний процес. Наукова новизна роботи полягає у пропозиціях щодо удосконалення процесуального статусу працівників правоохоронних органів і суду з метою належного забезпечення їхньої безпеки під час виконання своїх обов'язків.

Згідно із Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», забезпеченню безпеки підлягають працівники всієї судової системи України, співробітники правоохоронних органів країни, а також співробітники кадрового складу розвідувального органу Міністерства оборони України, працівники Антимонопольного комітету України, які беруть безпосередню участь відповідно у: а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; г) охороні громадського порядку і громадської безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; є) нагляді і контролі за виконанням законів [1]. Також відповідно до Закону захисту підлягають їх близькі родичі (батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки), посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав.

Правовою основою захисту працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів є Конституція України, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Криміналь-

ний та Кримінально-процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, Закони України «Про статус суддів», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інші акти законодавства України.

Працівник, якому загрожує небезпека, може звернутися в будь-яку інстанцію, тобто як до безпосереднього керівника відповідного районного органу, так і до вищестоящего органу, по лінії своєї підлеглих. В таких випадках відповідний керівник зобов'язаний перевірити заяву і в установлений законом строк прийняти рішення про застосування або про відмову в застосуванні заходів безпеки. Про характер прийнятого рішення та терміни його виконання повідомляється заявник. Якщо в заяві або повідомленні йдеться не тільки про вживання заходів безпеки, але й про вчинений чи підготовлюваний злочин, то відповідний орган, зобов'язаний в межах своєї компетенції прийняти одне з передбачених ст.97 КПК рішень: порушити кримінальну справу (і разом з цим вжити заходів до забезпечення безпеки), відмовити в порушенні кримінальної справи за наявності для того підстав, передбачених ст.6 КПК, або направити заяву (повідомлення) про злочин за належністю [2]. Будь-яке з названих рішень, у тому числі, й про застосування заходів безпеки, повинне бути законним і обґрунтованим. Для забезпечення такої якісної визначеності вказаних рішень останні повинні прийматися на основі ретельної перевірки отриманих фактичних даних, що на практиці, на жаль, не завжди відповідає закону.

В системі органів, які забезпечують безпеку, законодавець виділяє, з одного боку, органи, що приймають рішення про застосування заходів безпеки до конкретних осіб, а з іншого боку, органи, які безпосередньо здійснюють заходи безпеки відносно осіб, що

потребують цього. Таке розмежування органів, що забезпечують безпеку суб'єктів кримінального процесу, обумовлює необхідність диференційованого підходу до їх характеристики.

Відповідно до ч.1 ст.3 Закону «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві», до державних органів, які приймають рішення про необхідність застосування відносно конкретних учасників процесу заходів безпеки, відносяться органи дізнання, слідчий, прокурор, суд (суддя), у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про злочини, в розслідуванні або судовому розгляді яких брали участь або беруть участь особи, що мають право на забезпечення безпеки, а також органи (підрозділи), що здійснюють оперативно-розшукову діяльність відносно осіб, що брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю злочинів [3].

Для забезпечення своєї безпеки всі суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності повинні мати як права, так і обов'язки. Це також стосується й суб'єктів, що ведуть кримінальний процес. Чинне законодавство, зокрема ст.52-2 КПК, ст.19 Закону «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та ст.5 Закону «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», відносить до числа прав осіб, щодо яких прийнято рішення про застосування спеціальних заходів безпеки, наступні: а) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; б) знати про застосування щодо них заходів безпеки; в) вимагати від органу дізнання, слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів; г) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду [1-3].

Ці ж самі норми закону покладають на вказаних осіб і конкретні обов'язки, зокрема:

а) виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку; б) негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них; в) поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами.

Також відповідно до ст.3 Закону «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», працівники суду, правоохоронних органів та їх близькі родичі мають право: а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту власної безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна; б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів; в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки; г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків [1]. Однак, на жаль, ці положення не регламентовані Кримінально-процесуальним кодексом України, що веде до звуження процесуальних прав суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, які ведуть процес, та в цілому неналежного забезпечення прав і виконання обов'язків вказаними суб'єктами в кримінальному судочинстві.

Разом із цим, відповідно до закону на всі органи, як на ті, що приймають рішення про необхідність застосування заходів безпеки, так і на органи, що безпосередньо здійснюють (реалізують) такі заходи, покладаються однакові обов'язки. Зокрема, негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, відносно суб'єктів криміна-

льного процесу у зв'язку з їх сприянням органам державної влади у виявленні, розкритті, припиненні, розслідуванні і судовому розгляді кримінальних справ; забезпечувати захист життя, здоров'я, житла і майна відповідно до характеру загрози; своєчасно повідомляти осіб, взятих під захист, про зміну або скасування заходів щодо їх безпеки. Крім того, органи, які забезпечують безпеку, повинні діяти в чіткій відповідності із законом і відноситися з повагою до прав та свобод людини. Це стосується як суб'єктів кримінального процесу, відносно яких заходи безпеки застосовуються, так і інших осіб, з якими державні органи вступають у взаємовідносини у зв'язку з реалізацією заходів безпеки. Дані положення теж не визначені Кримінально-процесуальним кодексом України, що, в свою чергу, викликає на практиці певні труднощі у розумінні посадовими особами, які ведуть кримінальний процес, своїх процесуальних обов'язків та утруднює реалізацію всіма іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності свого права на забезпечення безпеки.

Тому, з метою належного забезпечення безпеки суб'єктів, що ведуть процес, вважаємо доцільним доповнити Кримінально-процесуальний кодекс статтею 52-6 «Повноваження органів дізнання, слідчого, прокурора та суду (судді) щодо забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду та правоохоронних органів, та своїх близьких родичів» наступного змісту:

«У випадку прийняття рішення про застосування заходів безпеки щодо осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, працівники органів дізнання, слідчий, прокурор та суд (суддя) мають право:

а) витребувати необхідні матеріали та одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами і повідомленнями про загрозу безпеці осіб, щодо яких приймається рішення про застосування заходів безпеки;

б) вимагати від органів, які здійснюють

заходи безпеки, вжиття додаткових заходів;

в) скасовувати здійснювані заходи повністю або частково.

Органи дізнання, слідчий, прокурор та суд (суддя) зобов'язані:

а) негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, стосовно осіб, зазначених у ч.2 ст.52-1 цього Кодексу, вчинених у зв'язку з їх сприянням судочинству;

б) забезпечувати захист життя, здоров'я, житла і майна відповідно до характеру загрози;

в) своєчасно повідомляти осіб, взятих під захист, про зміну або скасування заходів щодо їх безпеки.

Органи дізнання, слідчий, прокурор та суд (суддя), які приймають рішення про застосування заходів безпеки, повинні дотримуватися законності і ставитися з повагою до прав та свобод людини.

У разі перешкоджання виконанню покладених на органи дізнання слідчого, прокурора та суду (суддю) законом обов'язків і здійсненню наданих їм прав, а так само від посягань на їх життя, здоров'я, житло і майно та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю працівники органів дізнання, слідчий, прокурор та суд (суддя) за їх згодою та їх близькі родичі мають право:

а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту власної безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;

б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності - для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;

в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;

г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого

ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» : від 23.12.1993 р., № 3781-ХІІ // ВВР України

ни. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 січня 2008 р. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 264 с. – (Бібліотека офіційних видань).

3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» : від 23.12.1993 р., № 3782-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

Третьякова М. В. Правові основи забезпечення безпеки суб'єктів, що ведуть кримінальний процес / М. В. Третьякова // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 508–512 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10tmvvpk.pdf>

Розглядаються питання забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, зокрема, які ведуть кримінальний процес. Зосереджується увага на висвітленні проблем правової регламентації забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та їх близьких родичів у кримінальному судочинстві за чинним законодавством України.

Третьякова М.В. Правовые основы обеспечения безопасности субъектов, которые ведут уголовный процесс

Рассматриваются вопросы обеспечения безопасности субъектов криминально-процессуальной деятельности, в частности, которые ведут уголовный процесс. Сосредоточивается внимание на освещении проблем правовой регламентации обеспечения безопасности работников суда, правоохранительных органов и их близких родственников в уголовном судопроизводстве согласно действующего законодательства Украины.

Tretyakova M.V. Legal Bases of Providing of Safety of Subjects Which Conduct a Criminal Process

The questions of providing of safety of subjects of criminal procedure activity are considered, in particular, which conduct criminal procedure. Attention is concentrated on the problems of legal regulation of providing of safety of employees of court, law enforcement organs and their near relation in a criminal trial in obedience to the working labor legislation of Ukraine.